

**ІСТОРІЯ ДІЯЛЬНОСТІ
ГІМНАСТИЧНОГО ТОВАРИСТВА «СОКІЛ» НА
ЖИТОМИРЩИНІ**

Г. П. Грибан

*Житомирский государственный университет имени Ивана Франко
(г. Житомир, Украина)*

**ИСТОРИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ГИМНАСТИЧЕСКОГО ОБЩЕСТВА
«СОКОЛ» НА ЖИТОМИРЩИНЕ**

G. P. Gryban

Zhytomyr Ivan Franko State University (Zhytomyr, Ukraine)

**HISTORICAL OF ACTIVITY OF THE GYMNASTIC SOCIETY
«SOKIL» IN ZHYTOMYR REGION**

Анотація. У статті розглянуто історію створення, особливості функціонування та розвитку гімнастичного товариства «Сокіл» на Житомирщині. Мета дослідження полягала у вивченні історичної спадщини створення та діяльності гімнастичного товариства «Сокіл» у Житомирській області в 1910-1920 роках. Доведено, що житомирські та крошенські чехи виступили засновниками гімнастичного товариства «Сокіл». Товариство розпочало свою діяльність у місті Житомирі 17 жовтня 1910 року в приміщенні І гімназії. Встановлено, що роль гімнастичного товариства «Сокіл», яке сприяло розвитку фізичної культури і спорту в Житомирській області, взагалі не розглядалось в історії фізичної культури. Елементами діяльності сокільських товариств було навчання гімнастичних вправ, відкриття театральних гуртків, оркестрів, бібліотек тощо. Дослідження проводились шляхом вивчення матеріалів Державного архіву Житомирської області, Обласного краєзнавчого музею, історичних джерел обласної наукової бібліотеки ім. О. Ольжича.

Ключові слова: гімнастичне товариство «Сокіл», фізична культура, спорт, Житомирщина, Волинь.

Аннотация. В статье рассмотрена история создания, особенности функционирования и развития гимнастического общества «Сокол» на Житомирщине. Цель исследования состояла в изучении исторического наследия создания и деятельности гимнастического общества «Сокол» в Житомирской области в 1910-1920 годах. Показано, что житомирские и крошенские чехи выступили основателями гимнастического общества «Сокол». Общество начало свою деятельность в городе Житомир 17 октября 1910 года в здании I гимназии. Установлено, что роль гимнастического

общества «Сокол», которое содействовало развитию физической культуры и спорта в Житомирской области, вообще не рассматривалось в истории физической культуры. Элементами деятельности сокольских обществ было обучение гимнастическим упражнениям, открытие театральных кружков, оркестров, библиотек и другое. Исследования проводились путем изучения материалов Государственного архива Житомирской области, Областного краеведческого музея, исторических источников областной научной библиотеки им. О. Ольжича.

Ключевые слова: гимнастическое общество «Сокол», физическая культура, спорт, Житомирщина, Воынь.

Summary. The paper deals with the history, features and development of gymnastic society «Sokil» in the Zhytomyr region. The purpose of the study is to explore the historical heritage of creation and activity of the gymnastic society «Sokil» in Zhytomyr region in 1910-1920. It is proved that Czechs in Zhytomyr and Kroshnia were the founders of gymnastic society «Sokil». The society started its activity in the city of Zhytomyr October 17, 1910 in the premises of high school. It was established that the role of gymnastic society «Sckil», which contributed to the development of physical culture and sports in the Zhytomyr region had not been studied in the history of physical culture. The elements of the activity of societies «Sokil» were teaching physical exercises, creation of theater groups., orchestras, libraries and so on. Research was conducted by examining the materials of the State Archives of Zhytomyr region, the regional museum, historical sources of the Regional Scientific Olzhych-Library.

Keywords: gymnastic society «Sokil», physical culture, sports, Zhytomyr region, Volyn.

Постановка проблеми та її актуальність. Історія виникнення і діяльності фізкультурно-спортивних товариств і організацій, їх внесок у розвиток фізичної культури і спорту Житомирщини ще повністю не висвітлено, хоча є досить багато цікавих і яскравих сторінок. Без знань історичного минулого людині важко орієнтуватися в суспільному житті сьогодення та спрямовувати своє майбутнє в правильне річище. «...Кожного з нас веде у минуле свій шлях, єднає з ним свій живильний нерв. Звичайно, наскільки ми проникли в нього, залежить не єдино від нас самих, але святий наш обов'язок - вберегти набуток пам'яті людської, історії нашої от зубожіння та відсихання з нього бодай гілочки маленької, у міру сил - збагатити, розширити його і передати дітям у спадок» [3, с. 9]. Ці слова спонукали нас розповісти про історію діяльності гімнастичного товариства «Сокіл» на Житомирщині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах державотворення в Україні докорінно переглядаються історичні аспекти, концептуальні та методологічні засади розвитку теорії і практики фізичного виховання. Зародження, розвиток і функціонування фізичного виховання відбувалися в Україні специфічно. Як виразний, самостійний чинник

національно-культурного життя набув фізкультурно-спортивний рух в Україні наприкінці ХІХ століття [1, 2]. Значна роль у розвитку і започат-

куванні в Житомирі і Волинській губернії фізичної культури і спорту належала, насамперед, гімнастичному товариству «Сокіл». Особливо ця діяльність активізувалася під час підготовки до проведення I Всеслов'янського зльоту в Празі, присвяченого 50-річчю від заснування товариства «Сокіл», яке було заплановано на червень 1912 року (рис. 1). Вже 29 січня 1912 року правління Волинського товариства провело загальні збори, де розглянуло питання про підготовку і участь у зльоті [18, с. 3]. Готуючись до зльоту, члени Волинського товариства відшліфовують свою майстерність на спортивних і благодійних концертних вечорах. У фондах обласного краєзнавчого музею збереглося запрошення на один із таких вечорів меценату І. М. де Шодуару від 28 квітня 1912 року: *«Бажаючи розширити свою корисну діяльність для всіх верств населення м. Житомира, товариство «Сокіл» сьогодні влаштовує в залах благодійних зборів музично-вокально-танцювальний вечір, під час якого члени товариства - соколки - візьмуть участь у гімнастичних вправах, запозичених гімназіархом паном Фреліхом із програми зльоту в місті Празі.*

Надсилаючи при цьому квиток першого ряду, правління товариства «Сокіл» сподівається, що Ви не відмовитеся прийняти його і, якщо можливо, надати посильну допомогу» [4].

У червні 1912 року проходить I Всеслов'янський сокільський зліт *у Празі. Волинське товариство організовує екскурсію до Праги для всіх бажаючих. 28 квітня 1912 газета «Воынь» друкує оголошення такого змісту: *«З Житомира організовується поїздка до Праги на злот чеських соколів, які представлять видатне видовище. У загальних вправах у Празі візьмуть участь 50 000 соколів. Вартість поїздки з 8-денним перебуванням у Празі з правом отримати місце на зльоті і безкоштовну квартиру коштуватиме близько 60 рублів. Екскурсія виїде з Житомира 10 червня»* [19, с. 3].

Звичайно, нас усіх цікавлять результати виступів житомирських соколів на зльоті. Але, на жаль, відомі прізвища тільки двох учасників: Павла Івановича Каділіна (викладав історію і географію у II гімназії міста Житомира) [10] та В'ячеслава Антоновича Горака [4].

Метою статті є подання результатів дослідження про діяльність гімнастичного товариства «Сокіл» на теренах Житомирщини (Волині).

Викладення основного матеріалу. Насиченим на події І виступи для товариства «Сокіл» був 1913 рік. 18-20 квітня в Києві проходить ІІІ з'їзд Російського сокілства, а 15-16 червня там само - зліт соколів Пів-денно-Західного краю Росії. Усі заходи, які організовувало правління товариства протягом 1913 року, досить широко описували газети «Волян»», «Наша Волян»», «ЖизньВоляни». Відбувалися показові виступи, інтимні (для членів товариства) музично-танцювальні вечори в кращих залах міста Житомира за участю відомих на той час житомирських музикантів - скрипаля Ф. Ф. Шмітта, піаніста Й. Й. Мединського та ін. Проведення таких виступів сприяло популяризації і розвитку фізичного виховання населення в місті Житомирі та на Волині.

Досить знаковою подією для міста Житомира став спільний виступ відділень Волинського товариства «Сокіл», який відбувся 7 квітня 1914 року в залі публічної бібліотеки. Задовго до початку виступу волинські газети того часу неодноразово висвітлювали хід підготовки до проведення гімнастичного вечора. Наприклад, «Наша Волян»» від 21 березня 1914 р. зазначала: *«Волинське гімнастичне товариство «Сокіл» існує всього 3 роки. Через нестачу коштів гурток у поточному зимовому сезоні не зміг вести регулярні гімнастичні вправи.*

А все ж таки товариство в другий день Великодня влаштовує публічний виступ, у якому візьме участь жіноча група «Сокола». Особливий інтерес цього вечора викликає прибуття на нього іногородніх відділень Волинського гімнастичного товариства «Сокіл» із сіл Високого і Околок. Прибудуть жіночі й чоловічі склади цих сокілських «гнізд», які на вечорі виконають ряд гімнастичних вправ під оркестр пана Яворовського. Перед виступом сокілських груп буде запропоновано лекцію зі з'ясуванням задач майбутнього червеного сокілського зльоту в місті Петербурзі» 114, с. 3].

Газета «ЖизньВоляни» від 4 квітня 1914 року друкує програму сокілського вечора такого змісту: *«І. Вправи із залізними цівками у виконанні чоловічої групи високського відділення під керівництвом А. В. Граховця.*

2. Вільні рухи чоловічої групи окологського відділення під керівництвом А. І. Гасала.

3. Фігури з прапорцями окологської жіночої групи.

4. Лекція П. І. Каділіна: а) коротка історична довідка про походження й розвиток російського сокілства; б) слов'янська взаємність на ґрунті сокілських зльотів; в) перший Всеслов'янський зліт 1912 року в м. Празі й Петроградський зліт 1914 року.

5. Вправи з булавами жіночої групи села Високого.

6. Вільні рухи дитячої групи високського відділення.

7. Вправи з прапорцями житомирської жіночої групи М. В. Фреліха.

8. Вправи з булавами житомирської жіночої групи.

9. Народний гімн у виконанні військового оркестру Костромського полку під керівництвом Яворівського.

Гімнастичні вправи йдуть під сокілські мотиви. За роялем пан Скленичка» [9, с. 2].

Наскільки успішним був виступ соколів, свідчать відгуки місцевих газет. Газета «ЖизньВоляни» від 10 квітня 1914 року так прокоментувала цю подію: *«У другий день Великодня 7 квітня в залі публічної бібліотеки відбувся вечір Волинського «Сокола». Це був місцевий волинський зліт, перша проба спільно випробувати свої сили. Рано вранці із сіл Високого й Околок прибули соколи, соколки й дитяча група. Погода була тепла, сонячна, що дало можливість прибути до Житомира рідним і знайомим соколів із зазначеної місцевості до 8 1/2 годин вечора. Зал бібліотеки був переповнений публікою, переважала чеська молодь. Вечір почався гімнастичними вправами високського й окологського відділень, вони виставили 5 груп: 2 жіночі, 2 чоловічі й 1 дитячу. У цілому всіх, що виступили, було до 50 осіб. Якщо взяти до уваги, що ці сокілські «гнізда» існують менше року, то успіхи їх треба визнати видатними. Видно методичну й піднесену роботу в усіх групах. Високське відділення представило чоловічу, жіночу й дитячу групи під керуванням пана Граховця. Останні дві працювали так добре, що публіка виражаю щирий жаль з приводу того, що діти не повторили свій номер. Окологські соколи - видні і росли - теж бездоганно виконали свої досить важкі й складні фігури під керуванням пана Гасала.*

Теоретичною частиною програми була лекція секретаря товариства П. І. Каділіна. Сутність сокілської ідеї лектором з'ясована в таких положеннях:

а) перше завдання сокілства як і будь-якої гімнастики полягає у фізичному вихованні;

б) друге гасло виражається фразою засновника цієї гімнастики Тириша: «Міцність - у м'язах, чесність - у думках, відданість - у серце своєму народові»;

в) за кінцеву мету «Сокіл» ставить слов'янську взаємність, що здійснюється в періодичних сокілських зльотах.

Не вдаючись до політиканства, не належачи до жодної політичної партії, «Сокіл» прагнув тільки до блага й щастя свого народу.

У другому відділенні були два виступи жіночої групи житомирського «Сокола» під керуванням пана Фреліха. Група була маленька, але соколки, за загальним визнанням, зразково з ідеальним ритмом виконали свої фігури.

Усі виступи високського, окологського й житомирського загонів віталися бурхливими оплесками. Програма закінчилася народним гімном, виконаним оркестром під диригуванням Яворовського» [10, с. 3].

А ось відгук газети «Наша Волян»: *«Вечір Волинського гімнастичного товариства «Сокіл», що відбувся 7 квітня, пройшов дуже вдало. Зал*

публічної бібліотеки був переповнений. Виступи соколог і соколів були оцінені й нагороджені дружними оплесками публіки, що досить уважно стежила за чудовим виконанням партій кожної групи. Особливу увагу мала жіноча житомирська група, що на диво чисто виконала свій номер із прапорами, а потім з булавами. Успіху вечора сприяла лекція П. І. Каділіна, що поділився із аудиторією своїми враженнями від зльоту сокілства в Празі й про його значення» [15, с. 3].

Неможливо пройти осторонь від зворушливого листа, якого надіслало житомирське товариство своїм колегам до сіл Високе та Окілок 26 квітня 1914 року.

9 травня 1914 року М. В. Фреліх разом зі своїми колегами організував і провів сокілське свято у Пчоловічій гімназії міста Житомира. Мабуть, щоб показати, наскільки відсталою була потішна гімнастика, яка входила до програми навчальних закладів Росії. М. В. Фреліх для порівняння включив до програми свята елементи сокілської гімнастики:

- зустрічний марш учнівського оркестру;
- прості вправи для учнів підготовчого класу (потішна гімнастика);
- вправи з палицями для учнів 4-7-х класів (сокілська гімнастика);
- складні вправи для учнів 1-го класу (потішна гімнастика);
- вправи з прапорцями для учнів 3-го класу (сокілська гімнастика);
- вправи трійками для учнів 2-го класу (потішна гімнастика);
- вправи на гімнастичних приладах (сокілська гімнастика);
- вправи з рушницями для учнів 4-го класу (потішна гімнастика);
- змагання груп в естафетному бігові (сокілська гімнастика);
- вільні рухи (сокілська гімнастика);
- вправи з булавами (сокілська гімнастика);
- піраміди (сокілська гімнастика);
- марш (муз. Манна) у виконанні учнівського оркестру;
- гімн «*Боже, царя храни*» [11, с. 3].

Починаючи з травня 1914 року, товариство на тривалий термін орендує залу і майданчики публічної бібліотеки. «*Гімнастичні вправи відбуватимуться в гарну погоду на відкритому повітрі на майданчику двору, а в непогоду - у залі бібліотеки. Чоловічі відділення будуть займатися по понеділках і четвергах, жіночі - по вівторках і п'ятницях з 6.30 до 7.30 вечора. Запис о сьомій годині вечора черговим членом правління товариства «Сокіл»*» [16, с. 3].

Велику зацікавленість сокілською гімнастикою почали проявляти підлітки, про що в газеті «Наша Волинь» від 7 червня 1914 року дізнаємося: «*Волинське гімнастичне товариство «Сокіл», завдяки енергійним старанням членів правління, успішно розвивається, організовано нові дитячі групи. Вправи в сокілській гімнастиці виконуються регулярно й відвідуються учасниками й учасницями охоче й акуратно. За навчання встановлено правлінням плату по 75 копійок у тиждень*» [17, с. 3].

Напередодні Першої світової війни Волинське товариство налічувало 217 членів (169 чоловіків і 48 жінок). Під час війни товариство не припинило своєї діяльності, незважаючи на те, що 105 соколів були призвані до діючої армії [5]. 23 серпня 1914 року в чеській колонії на Крошні відбулися загальні збори, на яких «було зроблено запис чеських добровольців до Київської дружини й засновано допоміжну дружину чехів. ...Потрібно відзначити, що з багатьох чеських родин відправилось на війну достальбійців. На зборах записалося 20 добровольців, що становить 10 % від усього чоловічого населення. Жінки також: виявили велике бажання йти на допомогу, про що буде повідомлено дамському комітету в Києві» [12, с. 4]. Такі самі збори пройшли в колоніях Окілок, Високе та ін. На засіданні 25 вересня того самого року житомирські соколи вирішили виділити матеріальну допомогу пораненим бійцям. Працюючи далеко від своєї батьківщини, чехи всіляко допомагали здолати одвічного свого завоюника - Німеччину [20, с. 3]. В окупованому німцями Житомирі Волинське гімнастичне товариство «Сокіл» працювало підпільно, а тому документальних підтверджень про його роботу за цей період майже не збереглося.

Крошенське товариство «Сокіл» розпочало свою діяльність у серпні 1917 року. Організував товариство Стефан Франце-АнтоновичТоман. С. Томан народився 8 листопада 1894 року в сім'ї перших крошенських чеських переселенців. Навчався у місцевому двокласному училищі (школі). У 1915 році був призваний на військову строкову службу. Спочатку його мали направити для проходження служби на Чорноморський флот, але доля впорядкувала інакше - і Стефан проходить службу у Чехословацькому стрілковому полку і 1-му лейб-гвардійському корпусі. Там він стає членом гімнастичного спортивного товариства «Сокіл». Фізично обдарований від природи, Стефан досконало опановує такі види спорту, як футбол, легка атлетика, французька та сокілська боротьба, важка атлетика, сокілськагімнастика [6, с. 26; 8, с. 3].

Після закінчення військової служби у званні старшого унтер-офіцера С. Томан наприкінці червня 1917 року повертається до рідної домівки. Разом із 29-річним Йосипом Бубеном, який обійняв посаду голови правління, Стефан Томан при місцевому двокласному училищі (чеській школі) організовує гімнастичне товариство «Сокіл». Вже наприкінці 1917 року товариство налічувало 80 членів. Серед перших членів товариства були: Йосип і В'ячеслав Томани, Ганна Кноблах, Олександр і Антон Спали, Марія Копецька, Ганна і Антон Капшуки, В'ячеслав і Марія Трукси, Антон Балон, Іван і Антон Шипелі, Йосип Малі, Максим Карабанов (колишній інструктор гімнастики 44-го Камчатського полку), Антон Влодек (Влодак), Дмитро Бездетко, Іван, Євгенія і Єлизавета Тихі, Емілія Соучек (Совчек), Йосип Коларжик, Йосип Яндура, Григорій Тишкевич та інші [7, с. 86-101] (рис. 2).

У 1917 році працювало три відділення: дитяче (вік - від 7 років), жіноче (від 15 років і доросліші), чоловіче (від 16 років і доросліші). Заняття з гімнастики та легкої атлетики проводилися тричі на тиждень в одній із кімнат училища (школи) та надворі у 15 квадратних саженів.

Рисунок 2 - Члени крошенського товариства «Сокіл», 1918 р.

Висновки. Діяльність гімнастичного товариства «Сокіл» на теренах Житомирської області на початку ХХ століття сприяла економічному зростанню регіону, ознайомленню місцевого населення з сокошською гімнастикою, розбудила прагнення людей до об'єднання, породила безпосередш контакти української молоді з чеськими соколами. Створення гімнастичних товариств «Сокіл» на Житомирщині в 1910 році було закономірним процесом у тогочасній історичній ситуації.

Перспективи подальших досліджень спрямовані на вивчення історичної спадщини діяльності житомирських соколів.

Література

1. Кухарський, О. С. Історія гімнастичного товариства «Сокіл» на Волині : монографія / О. С. Кухарський, Г. П. Грибан. - Житомир : Рута, 2015. - 128 с.
2. Кухарський, О. С. Спортивні товариства і організації Житомирщини 1893-1922 рр. : монографія / О. С. Кухарський, Г. П. Грибан. - Житомир : Рута, 2015. - 184 с.
3. Федак, В. В. Закарпаття у спортивному вимірі / В. В. Федак. - Ужгород: Карпати, 1993. - 148 с.

Житомирський обласний краєзнавчий музей

4. КП - 36963 - Комплекс матеріалів гімнастичного товариства «Сокіл».

Державний архів Житомирської області

5. Р 1487, оп. 1 дод., спр. 1014.
6. Р 1673, оп. 1 дод., спр. 16, арк. 26-62.
7. Р 1673 оп. 1 дод., спр. 20, арк. 68, 86-101, 108.
8. Р 1673, оп. 1, спр. 319.

9. Газета «Жизнь Волыни», № 87 от 4 апреля 1914 г. - С. 2.
10. № 90 от 10 апреля 1914 г. - С. 3.
11. № 117 от 9 мая 1914 г. - С. 3.
12. № 216 от 23 августа 1914 г. - С. 4.
13. № 263 от 25 сентября 1914 г. - С. 3.
14. Газета «Наша Волынь»* № 76 от 21 марта 1914 г. - С. 3.
15. № 91 от 10 апреля 1914 г. - С. 3.
16. № 106 от 26 апреля 1914 г. - С. 3.
17. № 146 от 7 июня 1914 г. - С. 3.
18. Газета «Волынь», № 27 от 29 января 1912 г. - С. 3.
19. № 114 от 28 апреля 1912 г. - С. 3.
20. Газета «Жизнь Волыни» № 249 от 25 сентября 1914 г. - С. 3.

References

1. Kukhars'kyi, O. S. Istoriya himnastichnohotovarystva «Sokil» na Volyni : monografiya / O. S. Kukhars'kyi, H. P. Hryban. - Zhytomyr : Ruta, 2015. - 128 s.
2. Kukhars'kyi, O. S. Sportyvnohotovarystva i organizatsiyi Zhytomyrshchyny 1893-1922 rr. : monografiya / O. S. Kukhars'kyi, H. P. Hryban. - Zhytomyr : Ruta, 2015. - 184 s.
3. Fedak, V. V. Zakarpattya u sportyvnomu vymiri / V. V. Fedak. - Uzhhorod : Karpaty, 1993. - 148 s.

Zhytomyrs'kyi oblasnyy kraєznavchyy muzey

4. КП - 36963 - Kompleks materialiv himnastichnohotovarystva «Sokil».

Derzhavnyy arkhiv Zhytomyrs'koyi oblasti

5. R 1487, op. 1 dod., spr. 1014.
6. R 1673, op. 1 dod., spr. 16, ark. 26-62.
7. R 1673 op. 1 dod., spr. 20, ark. 68, 86-101, 108.
8. R 1673, op. 1, spr. 319.
9. Hazeta «Zhyzn' Volyny», № 87 ot 4 aprelya 1914 h. - S. 2.
10. № 90 ot 10 aprelya 1914 h. - S. 3.
11. № 117 ot 9 maya 1914 h. - S. 3.
12. № 216 ot 23 avhusta 1914 h. - S. 4.
13. № 263 ot 25 sentyabrya 1914 h. - S. 3.
14. Hazeta «Nasha Volyn'», № 76 ot 21 marta 1914 h. - S. 3.
15. № 91 ot 10 aprelya 1914 h. - S. 3.
16. № 106 ot 26 aprelya 1914 h. - S. 3.
17. № 146 ot 7 yunya 1914 h. - S. 3.
18. Hazeta «Volyn'», № 27 ot 29 yanvarya 1912 h. - S. 3.
19. № 1 Hot 28, aprelya 1912 h. - S. 3.
20. Hazeta «Zhyzn' Volyny» № 249 pt 25 sentyabrya 1914 h. - S. 3.

Р. 8. Автор висловлює щире вдячність досліднику історії фізичної культури і спорту на Житомирщині О. С. Кухарському за цінні поради та надані архівні матеріали.

